

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра культурології

ПОЛІЩУК ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

**ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОСТЮМ ЯК ОБ'ЄКТ
НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Спеціальність: 034 «Культурологія»

Освітньо-професійна програма «Культурологія»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:
СТОЛЯРЧУК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри культурології

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 13

засідання кафедри культурології

від 15 травня 2025 р.

Завідувач кафедри

() Москвич О. Д.
(підпис) ПІБ

ЛУЦЬК – 2025

Анотація
Поліщук Юлія Сергіївна
Традиційний український костюм як об'єкт нематеріальної
культурної спадщини

Дипломна робота присвячена всебічному дослідженню українського традиційного костюма як ключового елементу нематеріальної культурної спадщини (НКС). У ній висвітлюється значення народного вбрання в контексті сучасного культурного простору, розкриваються основні концепти та критерії, за якими український одяг розглядається не лише як побутовий атрибут, а й як глибоко символічне, сакральне й комунікативне явище. Автор аналізує костюм як вияв колективної пам'яті, носія духовних цінностей, засіб етнокультурної ідентифікації, а також соціального статусу.

Окрему увагу зосереджено на історичному розвитку традиційного вбрання, досліджено основні етапи його становлення, впливи історичних подій, міжрегіональні відмінності, стилістичні особливості та трансформації, яких він зазнавав у різні періоди. Важливим аспектом є детальний аналіз компонентів жіночого та чоловічого костюма, технік виготовлення, вишивальних орнаментів, символіки кольорів і форм. Підкреслюється практичний, естетичний і сакральний сенс традиційного одягу в культурному житті українців.

У фінальній частині роботи розглядаються сучасні виклики та перспективи збереження і популяризації українського народного костюма в умовах глобалізаційних процесів. Аналізується роль музеїв, освітніх програм, творчих ініціатив та інтеграція традиційної естетики у сферу сучасного дизайну, моди та масової культури.

Методологічну основу дослідження становлять системний, культурологічний, етнографічний та порівняльний підходи, що дозволяють комплексно проаналізувати український традиційний костюм як багатогранне культурне явище.

Результати дослідження акцентують на цінності та унікальності українського народного одягу, необхідності його актуалізації в національному дискурсі, а також важливості для виховання патріотизму, формування національної ідентичності й міжкультурного порозуміння. Практична значущість роботи полягає у можливості застосування її висновків у галузі культури, освіти, музейної справи, дизайну та етнокомунікації.

Ключові слова: *український народний костюм, нематеріальна культурна спадщина, етнографія, вишивка, національна ідентичність, символіка, традиції, регіональна своєрідність.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОСТЮМ У КОНТЕКСТІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	6
1.1. Поняття та критерії нематеріальної культурної спадщини (НКС).....	6
1.2. Український костюм як елемент НКС: символіка, функції, регіональні особливості	9
1.3. Визнання українського костюму у світовій та національній культурній спадщині.....	12
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОСТЮМА.....	16
2.1. Джерела та етапи формування народного одягу	16
2.2. Регіональні відмінності в костюмах різних етнографічних груп.....	19
2.3. Вплив історичних подій на трансформацію українського одягу	22
РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРА ТА ЕЛЕМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА.....	26
3.1. Чоловічий і жіночий традиційний одяг	26
3.2. Матеріали, техніки виготовлення та орнаментика	31
3.3. Символіка кольорів, візерунків і форм	36
РОЗДІЛ 4. СУЧАСНЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО КОСТЮМА	40
4.1. Музеї, етнографічні колекції та виставки.....	40
4.2. Відродження традицій у сучасній моді та дизайні	42
4.3. Державні та громадські ініціативи щодо збереження костюмної спадщини	45
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми. Традиційний український костюм є одним із найяскравіших проявів національної ідентичності, що поєднує в собі багатовікову історію, духовну символіку, художню творчість і соціально-культурні функції. У сучасних умовах глобалізації, урбанізації та уніфікації культур надзвичайно важливим стає збереження нематеріальної культурної спадщини, до якої належить і український народний одяг. Саме традиційний костюм виступає живим свідченням історії, світогляду, звичаїв і естетичних уявлень українців, формуючи культурну пам'ять народу та забезпечуючи спадковість між поколіннями.

Особливе значення має дослідження українського костюму як елемента нематеріальної культурної спадщини, що охоплює не лише зовнішній вигляд одягу, а й знання, навички, традиції виготовлення, орнаментування, використання у ритуалах та святкових подіях. Збереження цих елементів є ключовим для формування національної свідомості, виховання поваги до культурного різноманіття та підтримки локальних ідентичностей у межах сучасного суспільства.

У контексті європейської інтеграції та посиленої уваги до охорони нематеріальної культурної спадщини, вивчення традиційного українського костюму набуває нового значення. Зокрема, важливим є не лише його вивчення як історико-етнографічного явища, а й підтримка механізмів популяризації та відродження на сучасному етапі – через освіту, мистецтво, моду, культурні проєкти та державну політику у сфері культури.

Проблемна ситуація дослідження полягає в недостатній усвідомленості ролі традиційного українського костюма як об'єкта нематеріальної культурної спадщини в сучасному суспільстві. Незважаючи на наявність наукових досліджень та ініціатив зі збереження народного одягу, спостерігається фрагментарність знань про його семантику, регіональні особливості, техніки

виготовлення та роль у житті громади. Бракує системного підходу до вивчення та інтеграції традиційного костюма в сучасну культурну практику.

Об'єктом дослідження є нематеріальна культурна спадщина українського народу.

Предметом дослідження є традиційний український костюм як культурне та етнографічне явище.

Метою дослідження є комплексне вивчення традиційного українського костюму як складової нематеріальної культурної спадщини з акцентом на його історичну еволюцію, регіональну варіативність, культурну значущість та шляхи популяризації в умовах сьогодення.

Завдання дослідження:

- з'ясувати зміст і основні критерії нематеріальної культурної спадщини відповідно до міжнародних та національних підходів;
- дослідити український костюм як елемент НКС у його символічному, функціональному та художньому вимірах;
- проаналізувати історичні етапи розвитку народного одягу та впливи, які зумовили його трансформації;
- окреслити регіональні відмінності в традиційному одязі різних етнографічних груп України;
- розкрити зміст, техніки виготовлення, особливості орнаментики та семантику кольорів і форм традиційного костюма;
- визначити сучасні форми збереження, популяризації й використання українського костюма в культурному просторі;
- дослідити роль державних і громадських ініціатив у збереженні костюмної спадщини.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному аналізі українського традиційного костюма як елемента нематеріальної культурної спадщини в контексті сучасних викликів, а також у систематизації знань про

регіональну варіативність, символіку та шляхи відродження культурної традиції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та матеріалів дослідження в освітньому процесі, музейній справі, культурній політиці, а також для розробки проєктів, спрямованих на популяризацію традиційного одягу в модній індустрії, туризмі та міжкультурному діалозі.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 55 сторінок, список літератури включає 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТРАДИЦІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОСТЮМ У КОНТЕКСТІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Поняття та критерії нематеріальної культурної спадщини (НКС).

Нематеріальна культурна спадщина – це жива складова культурного буття, яка охоплює знання, звичаї, вірування, обряди, традиційні практики, народні ремесла, усну творчість, виконавські мистецтва, святкові події та інші форми самовираження, що передаються від покоління до покоління [21]. Це ті елементи, які не мають матеріальної форми у вигляді пам'ятників чи предметів, але які формують ідентичність народу, його культуру та унікальність у глобальному світі. Нематеріальна культурна спадщина є живою, динамічною та глибоко вкоріненою в повсякденне життя спільнот. Вона не належить лише минулому – вона живе тут і зараз, постійно оновлюється, змінюється та адаптується до нових умов, зберігаючи при цьому зв'язок з традиціями.

Поняття нематеріальної культурної спадщини виникло як реакція на потребу збереження духовних, інтелектуальних і символічних форм культури, які не зберігаються у вигляді фізичних об'єктів, але є не менш значущими для розуміння ідентичності людства[15, с.29]. Це – колективна пам'ять, яку спільноти несуть крізь століття. Вона об'єднує людей, зміцнює соціальні зв'язки, відображає менталітет та філософію нації.

Оскільки нематеріальна культурна спадщина не має фізичного втілення, її збереження значно складніше, ніж охорона матеріальних об'єктів. Для того, щоб вона не зникла, потрібна активна участь носіїв – людей, які практикують певні звичаї або володіють традиційними знаннями та навичками. Саме через людський фактор – передачу від вуст до вуст, від майстра до учня, від родини до родини – така спадщина зберігається і розвивається[15].

Один із ключових критеріїв нематеріальної культурної спадщини – це її живий характер. Вона не є застиглою, музейною формою. Її сенс – у функціонуванні у реальному житті спільнот. Наприклад, народні пісні чи танці не є спадщиною лише тому, що вони існують у нотах або відеозаписах, а тому, що їх виконують, вивчають і відтворюють на святкуваннях, у побуті чи освітніх закладах.

Другим важливим критерієм є передача з покоління в покоління. НКС не може виникнути зненацька – вона повинна мати історичний контекст і прийнятність у спільноті [15]. Такі практики часто формуються століттями, вбираючи в себе місцеві особливості, природні умови, релігійні вірування та соціальні уявлення. Ця передача може бути як усною (наприклад, розповідь казок), так і практичною (як у випадку з традиційними ремеслами).

Третій критерій – відображення культурної ідентичності. Елементи нематеріальної спадщини мають бути визнані спільнотою або групою як частина їхньої власної культури. Це може бути мова, діалекти, ритуали, традиційні свята або знання про природу. Усе це формує самобутність, що відрізняє одну спільноту від іншої і водночас дає їм відчуття спільності та приналежності.

Ще один критерій – динамічність та адаптивність. На відміну від матеріальної спадщини, яка прагне збереження в оригінальному вигляді, НКС постійно розвивається. Традиції можуть набувати нових форм, переосмислюватися сучасниками, вплітатися у нові контексти, але при цьому зберігати свою основу. Таке пристосування дозволяє культурі бути живою, актуальною та затребуваною. Зразковим прикладом є сучасні фестивалі народної культури, де відбувається популяризація традиційної музики, але в новій інтерпретації[13].

Важливим аспектом є також визнання носіями культури. Без визнання самої спільноти традиція не може бути визнана культурною спадщиною. Саме носії – ті, хто зберігає, практикує і розвиває традиції, – є ключем до збереження НКС. Їх участь у процесі фіксації, охорони, вивчення та популяризації

спадщини є основою будь-якої культурної політики, що стосується нематеріальної спадщини.

Крім того, елемент НКС має відповідати принципам етичності, прав людини та сталого розвитку. Не може бути визнаним елементом НКС щось, що принижує гідність людини, порушує права меншин або провокує насильство. Збереження НКС має відбуватися гармонійно із сучасними цінностями та стандартами[15].

Нематеріальна культурна спадщина виконує також важливі соціальні функції: вона згуртовує громади, сприяє міжкультурному діалогу, зміцнює почуття гідності та є джерелом творчості. У глобалізованому світі, де культури стирають кордони, збереження унікальних традицій є надзвичайно актуальним завданням. Саме НКС дає змогу зберегти розмаїття, не втрачаючи при цьому здатності до взаєморозуміння і поваги між народами.

Збереження НКС передбачає не лише фіксацію науковцями або внесення до реєстрів, але насамперед – створення умов, у яких ця спадщина може жити. Це може бути підтримка носіїв культури, відкриття освітніх програм, проведення фестивалів, ярмарок, ремісничих шкіл, а також інформаційна кампанія щодо значення НКС для національної культури[2, с.35].

Підсумовуючи, слід наголосити, що нематеріальна культурна спадщина – це не тільки те, що залишилось у спадок від предків. Це те, чим ми живемо сьогодні, що творимо і передаємо далі. Вона є мостом між минулим, теперішнім і майбутнім. Від її збереження залежить не лише різноманіття культур у світі, а й збереження самої суті людства як істоти культурної. Тому охорона НКС – це не лише завдання держави чи науковців, а спільна справа кожного члена суспільства.

1.2. Український костюм як елемент НКС: символіка, функції, регіональні особливості

Український традиційний костюм є одним із найвиразніших елементів нематеріальної культурної спадщини народу. Він не лише відображає історичний розвиток, світогляд, звичаї та обряди українців, а й виступає символом національної ідентичності, духовної спадкоємності й культурного коду. Костюм у народній традиції виконує не тільки естетичну функцію, але й сакральну, соціальну, обрядову. Різноманіття форм, кольорів, вишивки, тканин і декоративних елементів у традиційному вбранні кожного регіону України свідчить про багатство регіональних особливостей, локальних традицій і глибокий зв'язок людини з природним та соціальним середовищем.

Український народний костюм формувався століттями. У ньому тісно переплелися язичницькі уявлення, християнські символи, практичні знання про матеріали, сезонність, соціальні ролі та візуальне самовираження. Його розвиток відбувався у взаємодії з географічними, економічними, етнічними та історичними чинниками. Кожен елемент мав своє призначення, і кожна деталь несла певне семантичне навантаження. Наприклад, вишивка, як одна з ключових частин українського вбрання, слугувала не лише для прикраси, але й як оберіг, символ родової пам'яті, послання з певною інформацією про особу, її походження, вік, статус, життєвий етап[1].

Символіка українського костюма глибоко закорінена у світогляді предків. У вишивці використовувалися геометричні, рослинні та тваринні орнаменти, які мали магічне значення. Найпоширеніші символи – ромб (знак родючості, жінки, землі), хвиляста лінія (вода, очищення), дерево (життя), хрест (захист), восьмикутна зірка (гармонія між світом людей і світом богів). Орнаменти часто наносилися на ті частини одягу, які потребували особливого захисту – комір, рукави, поділ сорочки. Це відповідало уявленням про вразливість людини у цих місцях для злих сил.

Функції українського костюма були багатограними. Насамперед він виконував практичну функцію, захищаючи людину від кліматичних умов, створюючи комфорт у праці та побуті. Водночас він мав соціальну функцію, вказуючи на вік, стать, сімейний стан, соціальний і майновий статус людини. Наприклад, незаміжні дівчата носили стрічки й відкриті голови, тоді як заміжні жінки – головні убори, часто вишиті чи прикрашені хустками. Молодь вдягала яскравіші кольори, старші – стриманіші. Одяг також слугував обрядовим атрибутом, який використовувався під час весіль, хрестин, похоронів, календарних свят. Весільний костюм, зокрема, був особливо оздоблений, його створенню приділяли велику увагу – він мав бути не лише гарним, але й насиченим символічними знаками [6, с.13].

Особливе значення мав жіночий костюм, адже жінка в традиційній культурі асоціювалася з родючістю, продовженням роду, захистом дому. У народі казали, що вишита сорочка – це молитва без слів. Вишивка на жіночій сорочці несла не лише художнє навантаження, а й була своєрідною системою оберегів. Чоловічий костюм мав стриманіше оздоблення, але також містив важливі деталі – комір, манжети, пояс, які могли містити вишиті символи.

Регіональні особливості українського народного костюма надзвичайно різноманітні. Це зумовлено географією, контактами з іншими культурами, рівнем економічного розвитку регіону та локальними традиціями. Загалом умовно виділяють такі етнографічні зони: Полісся, Поділля, Наддніпрянщина, Слобожанщина, Гуцульщина, Покуття, Буковина, Закарпаття, Бойківщина, Лемківщина, Волинь, Прикарпаття, Таврія. У кожному регіоні одяг мав свої кольори, техніки вишивки, фасони, тканини та декоративні елементи [17].

Наприклад, костюм Гуцульщини вирізнявся яскравістю, різнобарвністю, багатством оздоблення, використанням шкіряних елементів, металевих прикрас, коралів. У центральній Україні популярною була вишивка хрестиком, стримані кольори, геометричні орнаменти. На Поліссі часто використовували білий візерунок по білому полотну, що виглядало витончено й делікатно. Закарпатський костюм мав сильний угорський вплив, використовувалися

бархатні елементи, мереживо. Буковинський костюм демонстрував румунські впливи – активне використання квіткових мотивів, шовкових ниток, багатих кольорів. Особливості зберігалися не лише в одязі загалом, а й у деталях – пояси, сердаки, кептарі, головні убори, взуття, прикраси.

Окремо варто звернути увагу на вишивку, яка в багатьох випадках є найвиразнішою частиною костюма. Існували десятки технік – «хрестик», «гладь», «мережка», «низинка», «вирізування», «лиштва» та інші [27, с.39]. У кожному селі могла бути своя унікальна традиція вишивання, яка передавалась з покоління в покоління. Таким чином, український народ через костюм створив не лише засіб самовираження, а цілу систему комунікації, де кожен елемент «розповідав» про людину, її громаду та світогляд.

У XX столітті, з приходом індустріалізації, радянської уніфікації та урбанізації, традиційний костюм поступово втратив своє побутове значення. Проте він не зник – трансформувався у сценічний одяг, зберігся в обрядах, фольклорі, музеях, і згодом почав повертатися у масову культуру як елемент етноідентичності. У XXI столітті відбувається новий етап популяризації українського костюма. Сучасні дизайнери все частіше звертаються до традиційних мотивів, вишивка стала модним трендом, відроджується культура носіння вишиванки як символу національної гідності та єдності.

Український костюм як елемент нематеріальної культурної спадщини набуває особливої цінності в умовах глобалізації. Він є важливою ланкою у збереженні культурної пам'яті, духовної та історичної ідентичності. Збереження, популяризація та підтримка традиційного вбрання є не лише справою етнографів чи фольклористів, а й усієї нації. Через костюм ми не лише відчуваємо зв'язок із предками, а й формуємо образ майбутнього – багатого, самобутнього, живого [3, с.26].

Таким чином, український традиційний костюм – це не просто одяг. Це жива енциклопедія культури, мова символів і знаків, спосіб мислення і вираження, інструмент передачі цінностей. Його значення як елемента нематеріальної культурної спадщини виходить за межі естетики – це акт

культурної пам'яті, самоствердження і спадкоємності, що має бути підтриманий на всіх рівнях – від родини до держави.

1.3. Визнання українського костюму у світовій та національній культурній спадщині

Український традиційний костюм є одним із найяскравіших і найбільш впізнаваних елементів національної культури. Він не лише відображає історичні та етнографічні особливості народу, але й є потужним маркером ідентичності, носієм художніх традицій, ремесел та символіки. Упродовж століть український костюм формувався під впливом географічного середовища, клімату, соціально-економічних умов, етнічних контактів та історичних подій. Однак, він завжди залишався глибоко вкоріненим у народній свідомості, зберігаючи своє значення не тільки як предмет одягу, а як сакральний, обрядовий, естетичний і комунікативний артефакт [8].

Український традиційний одяг складається з різних елементів, таких як: вишивана сорочка, керсетка, плахта, запаска, пояса, кожухи, головні убори, прикраси. У чоловічому та жіночому вбранні можна спостерігати різноманітність форм, кольорів, технік виконання та матеріалів. Особливе місце займає вишивка, яка є не тільки декоративною частиною, а й носієм семантичних кодів, закодованих у візерунках, кольорах і техніках. Різні регіони України виробили свої неповторні стилі – від стриманих геометричних візерунків Полісся до яскравих квіткових композицій Поділля, від гуцульської барвистості до полтавської ніжності.

Значущість українського костюму в національній культурній спадщині обумовлюється не лише його історичною цінністю, а й глибинним символізмом. Вбрання виконувало функцію оберегу, засобу самоідентифікації, соціального маркера [19, с.24]. За одягом можна було визначити вік, соціальний статус, сімейний стан, приналежність до регіону, навіть настрій чи подію, до

якої вбрання призначалось. Це був не просто одяг – це була мова, якою народ розповідав про себе світові.

У контексті нематеріальної культурної спадщини український костюм посідає особливе місце. Його виготовлення, носіння, відтворення і навіть реконструкція в сучасних умовах є процесом, що має не лише художнє, а й етнографічне, соціальне та освітнє значення. Саме тому збереження традиційного одягу, розвиток вишивки, поширення знань про регіональні особливості та обряди, пов'язані з одягом, є надзвичайно важливими для збереження культурної спадщини [24].

Визнання українського традиційного костюму на міжнародному рівні стало можливим завдяки активній роботі науковців, етнографів, митців, дизайнерів і культурних діячів. Сучасні тенденції в моді, зокрема етно-стиль, сприяли популяризації елементів українського одягу далеко за межами країни. Вишиванки сьогодні можна побачити не лише в Україні, а й у Європі, Північній Америці, Австралії. Вони стали символом підтримки української ідентичності, гідності, боротьби за свободу. Не випадково вишиванка сьогодні стала символом єдності – особливо це відчутно у Всесвітній день вишиванки, який щороку відзначається в багатьох країнах світу [28, с.41].

Національний костюм також став об'єктом музейного збереження. Найбільші колекції традиційного одягу зібрані у Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара», обласних краєзнавчих музеях. Унікальні зразки костюма експонуються в міжнародних музеях, зокрема в Музеї декоративного мистецтва у Парижі, Музеї етнографії у Відні, Музеї світової культури у Гетеборзі.

Питання визнання українського костюму як елемента світової нематеріальної спадщини тісно пов'язане з глобальними процесами охорони культурної спадщини. У 2003 році була прийнята Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини, яка передбачає збереження традицій, що визнаються спільнотами як частина їх культурної ідентичності.

Україна ратифікувала цю конвенцію і активно працює над створенням та наповненням Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини. Серед включених елементів – традиції, пов’язані з вишивкою, ткацтвом, виготовленням костюмів. У перспективі подання традиційного українського костюму як цілісного культурного явища до списку ЮНЕСКО є логічним кроком, що дозволить привернути ще більше уваги до його збереження та розвитку [30].

Сучасне використання українського костюму є яскравим прикладом того, як нематеріальна спадщина не лише зберігається, а й активно розвивається. Молоді дизайнери звертаються до традицій, переосмислюють їх, створюють колекції, які поєднують автентичність і сучасну моду. Завдяки таким ініціативам формується культурна безперервність, у якій минуле є джерелом натхнення для сьогодення. Справжнім проривом стали поєднання елементів традиційного костюма з сучасним одягом – як-от вишиванка з джинсами, або фольклорні мотиви у вечірньому вбранні.

Значний внесок у популяризацію традиційного костюму зробили і культурні акції: флешмоби у вишиванках, фестивалі народного мистецтва, етнографічні виставки, конкурси майстрів вишивки та ткацтва, відеопроєкти та документальні фільми. Важливу роль відіграють і громадські ініціативи: реконструкція автентичних костюмів, створення етнографічних майстерень, навчання традиційним технікам [29].

Таким чином, український традиційний костюм є невід’ємною частиною як національної, так і світової нематеріальної культурної спадщини. Він поєднує в собі давні знання, естетику, духовність і соціальну функцію. Його визнання на міжнародному рівні є важливим кроком у процесі збереження культурного розмаїття людства. Адже в костюмі – як у дзеркалі – відображається душа народу. Тому так важливо не тільки берегти його у музеях, а й впроваджувати в життя, робити його частиною щоденної культури, освіти, моди й духовного простору суспільства.

Український костюм – це не лише символ минулого. Це жива традиція, яка трансформується, оновлюється і крокує вперед разом із українським народом. Його визнання як елемента культурної спадщини – це не лише формальність, а утвердження цінності національного надбання, що здатне об'єднувати, надихати і стверджувати націю у глобальному світі.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОСТЮМА

2.1. Джерела та етапи формування народного одягу

Народний одяг – це надзвичайно важливий складник матеріальної і нематеріальної культури народу. Він є водночас засобом захисту тіла, засобом комунікації, відображенням соціального статусу, естетичних уподобань, релігійних переконань та історичного досвіду [4, с.977]. Народний одяг формувався впродовж століть і увібрав у себе цілий спектр впливів – природно-кліматичних, соціально-економічних, історичних, релігійних, етнічних та культурних. Саме тому він є унікальним джерелом знання про народ, його традиції, спосіб життя, ідентичність.

Формування народного одягу відбувалося поступово. Перші елементи традиційного вбрання мали переважно утилітарний характер – вони захищали тіло від холоду, сонця, вітру, дощу. Матеріалами для пошиття слугували ті природні ресурси, які були доступні у конкретній місцевості: льон, коноплі, вовна, шкіра, повсть. Пізніше до цього додалися барвники, прикраси, елементи ткацтва, вишивки, крою. З часом одяг перетворився на складний соціокультурний феномен, який виконував ритуальні, естетичні, символічні функції [35].

Одним із найважливіших джерел формування народного одягу є природне середовище. Клімат, рельєф, наявність рослин і тварин впливали на тип тканини, крій, форму й оздоблення одягу. У північних регіонах, де клімат був суворіший, одяг шили з товстіших матеріалів, додавали підкладки, хутро, довгі рукави. У південних широтах, де переважав тепліший клімат, вбрання було легшим, відкритішим, з коротшими рукавами. Вологість та інтенсивність сонячного світла також диктували вибір тканини та кольору. Природа

визначала не лише форму одягу, а й сезонні відмінності – існували комплекти для буднів і свят, для літа і зими, для роботи і відпочинку.

Наступним джерелом є господарська діяльність населення. Спосіб життя, заняття, ремесла мали прямий вплив на елементи одягу. Наприклад, у хліборобських районах більшого поширення набула лляна тканина, а в гірських регіонах – вовняна. Там, де було розвинене скотарство, використовували шкіру і повсть. Одяг ремісників, землеробів, пастухів відрізнявся практичністю, міцністю та простотою крою. Святковий одяг, навпаки, прикрашався вишивкою, бісером, стрічками, мереживом, відображаючи не лише естетичні смаки, а й достаток родини [40].

Соціальна структура суспільства також накладала відбиток на форму народного одягу. Різниця між вбранням заможних і бідних верств була відчутною: матеріали, оздоби, крій, колір могли вказувати на статус особи. У багатьох громадах одяг виконував функцію маркування – за ним можна було розпізнати вік, стать, сімейний стан, походження людини. Заміжні жінки, наприклад, носили головні убори особливого типу, а дівчата – ходили з непокритою головою або зі стрічками у волоссі. Старші чоловіки мали більш стриманий одяг, тоді як молодь дозволяла собі яскравіші барви [37, с.154].

Релігійні та обрядові впливи теж значно вплинули на розвиток народного одягу. Окремі частини вбрання використовувалися виключно у ритуалах – весіллях, похованнях, хрестинах, календарних святах. У таких випадках одяг був носієм символів: вишивки-обереги, сакральні кольори, ритуальні прикраси виконували функцію захисту, очищення, благословення. Наприклад, червоний колір асоціювався з життям, кров'ю, сонцем, тому його часто використовували у весільному вбранні. Візерунки мали закодовані значення – вони передавали знання про світ, рід, порядок життя.

На формування народного одягу впливали також культурні контакти з іншими народами. Через торгівлю, війни, міграцію, обміни майстри переймали техніки обробки тканин, крою, шиття, прикрашання. Наприклад, вишивка, характерна для одного регіону, могла з часом з'явитися в іншому, але з певною

локальною модифікацією. Через це в кожному регіоні збереглася своя унікальна форма одягу, яка, водночас, має спільні риси з іншими. Народний костюм у різних частинах країни міг істотно відрізнятися – за кольором, кількістю шарів, кроєм, оздобленням [7].

Етапи формування народного одягу можна умовно поділити на кілька періодів. Перший етап – архаїчний, коли одяг мав переважно захисну функцію і виготовлявся вручну з первинних матеріалів. Основу складали шкіра, хутро, грубе домоткане полотно. Цей період характеризувався простотою форм, відсутністю декору, утилітарністю.

Другий етап – становлення традиційних форм, коли виникають основні елементи народного костюма: сорочка, спідниця, пояс, керсетка, кожух, свита, хустка, жупан. У цей час активно розвивається ткацтво, фарбування, вишивання. Одяг починає набувати естетичної та символічної функції, а не лише утилітарної. Формується регіональна специфіка, з'являються стилістичні ознаки, що зберігатимуться століттями.

Третій етап – доба розквіту народного одягу, коли він максимально ускладнюється декоративно. Особливо вишуканими стають весільні костюми, святкові убори. З'являються численні варіанти вишивки, орнаментів, технік оздоблення. Одяг перетворюється на символ престижу, художньої виразності, родової гідності. Його виготовлення стає справжнім мистецтвом, а носіння – формою культурної ідентичності [33].

Четвертий етап – поступовий занепад традиційного одягу, який відбувається під впливом індустріалізації, урбанізації, масової моди. Поступово народне вбрання витісняється фабричним одягом, стає винятково святковим, обрядовим або сценічним. Воно зберігається як етнографічна пам'ять, а не як елемент повсякденного життя.

Сучасний етап – це нове переосмислення народного одягу. Його елементи знову повертаються у моду, адаптуються до сьогодення, стають основою для дизайнерських рішень, культурного брендингу, національного стилю. Зростає інтерес до реконструкції автентичних форм, вивчення вишивки, ткацтва,

ремісництва. Молодь починає вдягати вишиванки на свята, елементи традиційного одягу з'являються у повсякденному вжитку.

Народний одяг – це не лише тканина і нитка. Це пам'ять поколінь, збережена у швах, візерунках, кольорах. Це мова без слів, якою народ розповідає про себе, свою історію, цінності, уявлення про світ. І хоча сьогодні ми живемо в епоху нових технологій, глобалізації та швидкої зміни моди, значення народного одягу не зникає. Навпаки – воно набуває нового сенсу як вияв поваги до коріння, до національної культури, до автентичності.

2.2. Регіональні відмінності в костюмах різних етнографічних груп

Український народ здавна вирізнявся надзвичайно багатою матеріальною та духовною культурою, важливу частину якої становить традиційний одяг. Упродовж століть формувався унікальний комплекс національного строю, що мав як загальноукраїнські риси, так і численні регіональні відмінності, зумовлені природно-кліматичними умовами, соціальними чинниками, контактами з сусідніми народами, релігійними впливами та етнографічними особливостями різних груп населення. Саме ці відмінності й формували строкату мозаїку українських традиційних костюмів [39, с.491].

Кожна етнографічна група мала власне бачення краси, стилю та доцільності в одязі. В Україні традиційно виділяють кілька основних історико-етнографічних регіонів: Полісся, Поділля, Волинь, Наддніпрянщина, Слобожанщина, Буковина, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Покуття, Подніпров'я, Південь України та Закарпаття. Кожен із цих регіонів виробив своє унікальне вбрання, що відрізняється за кроєм, кольором, техніками оздоблення, орнаментикою та функціональним призначенням [9, с.22].

Поліський костюм вирізняється простотою, стриманістю і близькістю до архаїчних форм. Жінки носили довгі сорочки з прямими рукавами, прикрашені вишивкою у верхній частині – на рукавах, комірі та грудях. Найчастіше використовували червоні, чорні або сині кольори ниток. Спідниця (андрак)

була з вовняної тканини, а пояс – тканий або плетений. Чоловічі сорочки мали вільний крій, носилися поверх штанів та підперізувалися поясом [31].

На Поділлі костюм був яскравішим, вишуканішим. Жіночі сорочки прикрашалися густою вишивкою, особливо на рукавах та подолі. Популярними були візерунки з геометричними та рослинними мотивами. Верхнім одягом служили керсетки, безрукавки, а також кермани – свитки з сукна. Чоловічий одяг також мав оздоблення, носили широкі штани, сорочки з вишивкою та кептарі.

Костюм на Волині характеризувався стриманою кольоровою гамою та зосередженістю вишивки на комірці й манжетах. Часто зустрічалися сорочки з нашивками та декоративними вставками. Традиційний жіночий одяг складався з вишитої сорочки, запаски (фартуха), пояса і головного убору. На свята жінки вдягали коралі, а в будні – стримані прикраси. Волинські чоловіки носили полотняні штани, свити та кожухи з грубого сукна [20].

Наддніпрянський одяг – один із найвідоміших у народному уявленні про українську вишивку. Сорочки рясно прикрашалися червоно-чорною вишивкою на плечах, рукавах і грудях. Верхній одяг – юпки, свитки, кожухи. Жінки носили плахти з додатковою тканиною крайкою, взуття – постоли або чоботи. Чоловіки одягали сорочку через голову, без швів на плечах, з широким поясом і шароварами [25].

Одяг Слобожанщини має виразні риси, що сформувалися під впливом переселенців з Наддніпрянщини, Полтавщини та навіть південних регіонів Росії. Жіноча сорочка – довга, з багатим декором, часто поєднувалася з керсетом або запаскою. Популярною була вишивка хрестиком і гладдю. Чоловіки носили вільного крою сорочки, короткі кожухи, широкі пояси.

Гуцульський костюм – один із найоригінальніших. Він відзначався яскравістю, колоритом та багатством оздоблення. Жінки носили сорочки з геометричними орнаментами, гуні, хустки, низки коралів, а також запаски з вовни з яскравими вертикальними смугами. Особливою рисою є кептар – коротка безрукавка з кольоровим шитвом. Чоловіки також носили кептарі,

широкі штани – гачі, та вишиті сорочки. Прикраси – важлива складова: шкіряні пояси, пряжки, мідні гудзики.

Костюм бойків суворіший, порівняно з гуцульським. Основні кольори – коричневий, сірий, чорний. Жіноча сорочка – довга, з вузькими рукавами, без яскравої вишивки, часто в поєднанні з запаскою і плахтою [14]. Верхній одяг – свитки, гуні, сердаки. Чоловіки носили вишиті сорочки, гачі, кожухи. Образ був стриманим, практичним, пристосованим до гірських умов життя.

Лемківський традиційний костюм має схожість із бойківським, але має власні особливості. У вишивці переважають сині, зелені, фіолетові кольори. Жінки носили сорочки з делікатним орнаментом, фартухи, корсетки. Чоловіки – вишиті сорочки, вузькі штани, плащі-гуні, прикрашені тканими поясами. Взуття – шкіряні постолои або чоботи.

Буковинський одяг поєднував традиції українців, румунів, молдован. Характерною є надзвичайно дрібна, багатоколірна вишивка на сорочках, кептарях і фартухах. Жінки носили довгі спідниці, запинки, хустки, багато прикрас. Відомі буковинські кожухи та кептарі, оздоблені кольоровою аплікацією та вишивкою. Чоловічий костюм складався із вишитої сорочки, гачів, кептаря [18, с.13].

Закарпатський костюм формувався під впливом угорської, словацької та румунської традицій. Тут побутували сорочки з пишними рукавами, запаски, спідниці з численними фалдами, короткі безрукавки. Вишивка – барвиста, часто виконувалася гладдю. Взуття – м'які шкіряні постолои. Чоловіки носили сорочки, вузькі штани, шапки з овчини.

Південний регіон – відносно новий у етнографічному сенсі, сформований у XVIII–XIX століттях переселенцями з інших регіонів. Тому традиційний костюм тут є синтезом – зустрічаються елементи Поділля, Слобожанщини, Наддніпрянщини. Поширені яскраві вишиванки, широкі спідниці, запаски, вільний верхній одяг. Чоловіки носили широкі шаровари, сорочки на випуск, козацькі шапки.

Регіональні відмінності в костюмах етнографічних груп України – це не просто різні стилі одягу, а глибоке культурне надбання, яке відображає історію, світогляд, побут і духовність народу. У кожному елементі – часточка душі того чи іншого регіону. Цей спадок зберігається не тільки в музеях, а й відроджується сучасними майстрами, етнодизайнерами, фольклорними колективами. Завдяки цьому традиційний український костюм і сьогодні є символом національної гідності, єдності та багатогранності.

2.3. Вплив історичних подій на трансформацію українського одягу

Історія українського традиційного одягу – це не лише свідчення естетичних смаків чи етнічної ідентичності, але й відображення складного історичного процесу, в якому переплелися війни, зміни державності, соціальні трансформації, впливи інших культур та боротьба за збереження національної самобутності. Кожна історична епоха залишала свій відбиток на крої, кольорах, орнаментах, матеріалах та способах носіння українського вбрання. Саме історичний контекст відіграє ключову роль у розумінні змін, які відбувалися в традиційному костюмі, перетворюючи його з утилітарного одягу сільської людини на символ культури та духовного спадку [20].

У період Київської Русі (IX–XIII ст.) одяг мав значення не лише практичне, а й символічне. Впливи Візантії, з якою Русь активно торгувала і мала дипломатичні відносини, сприяли поширенню дорогоцінних тканин, декоративних елементів, а також ускладнення крою. У цей період український одяг уже включав елементи вишивки, геометричних орнаментів, головних уборів, що символізували статус і стать людини. Варто зазначити, що князі та духовенство носили вбрання з шовку, оздоблене золотом та сріблом, у той час як простий люд одягався в лляний чи конопляний одяг, з домотканого полотна, проте вже тоді з'являються перші приклади народного декоративного мистецтва у вигляді орнаментованих сорочок.

Монголо-татарська навала (XIII–XIV ст.) призвела до занепаду багатьох культурних центрів та часткової втрати аристократичних форм вбрання. Проте, цей період став вирішальним у формуванні регіональної специфіки народного одягу. Віддаленість поселень, ізольованість громад, брак централізованої влади сприяли розвитку унікальних локальних форм вбрання, які пізніше стали етнографічною цінністю. Одяг все більше набував функції захисника культурної ідентичності [32].

З XV століття, з посиленням Речі Посполитої на українських землях, почався активний вплив польської моди, особливо серед шляхти. Польські тенденції позначилися на використанні багатших тканин, моді на плащі, жупани, корсети та головні убори. Одночасно із цим у народному одязі сільських громад закріплювалися сталі форми: жіноча сорочка з багатим рукавом, плахта, запаска, чоловічі шаровари та кожухи. Вишивка набувала все більшого значення, як інструмент не лише естетичного прикрашання, а й маркування етнічної приналежності [40].

Козацька доба (XVI–XVIII ст.) була переломною у формуванні національного стилю чоловічого одягу. Козаки запровадили особливий тип одягу, в якому поєднувалася військова доцільність і символічна мужність: широкі шаровари, короткі жупани, пояси, козацькі шапки, а також оздоблення із шкіри чи хутра. Саме з цього періоду шаровари стають одним із найвідоміших елементів українського вбрання. Одяг козаків стає не лише практичним, а й ідеологічним – втіленням ідеї свободи, нескореності, опору зовнішнім загрозам. Цей образ згодом буде романтизований у літературі, живописі та національній пам'яті [19].

З початком входження українських земель до складу Російської імперії (кінець XVIII – XIX ст.) відбувається поступове знецінення народного одягу як буденного вбрання міського жителя. Російська адміністрація активно впроваджувала загальноімперські стандарти, а традиційне українське вбрання почало витіснятися у сільські райони. Проте саме в цей період починається активне етнографічне вивчення українського костюма. Українські інтелігенти,

як-от Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Марко Вовчок, неодноразово підкреслювали значення народного вбрання як важливої частини культурного коду українського народу. Жіночий одяг цього часу відзначався надзвичайною різноманітністю: з'являються святкові варіанти сорочок з білим по білому вишиванням, «рукави-крильця», складні конструкції очіпків і вінків [19].

XX століття принесло кардинальні трансформації. У радянський період (особливо у 1920–1930-х роках) відбулася масова урбанізація, колективізація та ліквідація традиційного сільського укладу, що завдало нищівного удару по побутуванню традиційного одягу. Народний костюм було витіснено у сферу сценічного костюма або музейного експоната. Він втратив статус повсякденного одягу, але водночас набув нового значення – символу національної ідентичності в умовах уніфікованої радянської культури. У цей час національні строї часто використовувались у танцювальних ансамблях, фольклорних колективах, художній самодіяльності, але найчастіше в стандартизованій, штучній формі [5].

Попри це, окремі елементи українського одягу продовжували жити. Зокрема, вишиванка збереглася як елемент, який вдягали на великі свята, весілля, релігійні події. У західних регіонах України, які певний час залишались поза впливом радянської влади (до 1939 року), традиційне вбрання зберігалося довше. Відмінності між покутською, гуцульською, бойківською та лемківською сорочкою, кольорами, кроєм, орнаментами¹ – все це стало основою для етнографічного та мистецького вивчення [11, с.].

З розпадом Радянського Союзу та проголошенням незалежності України у 1991 році традиційний український одяг пережив своєрідне відродження. Вишиванка стала не просто національним вбранням, а символом свободи, нескореності, патріотизму. Починаючи з 2000-х років, особливо після Революції Гідності 2014 року, вишиванки набули нового значення – їх почали носити як вияв приналежності до української нації, навіть у повсякденному житті. Відродилися також ремесла – ткацтво, вишивка, виготовлення традиційного вбрання вручну.

У період повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, елементи українського одягу знову стали важливим маркером опору, культурного спротиву та самоідентифікації. Національний костюм почали активно популяризувати в моді, дизайні, на світових подіумах, у рекламі, в армії та волонтерських ініціативах. Саме одяг – зокрема вишиванка – став символом не тільки етнічної належності, а й політичної позиції. Сучасні дизайнери поєднують автентичні мотиви з елементами урбаністичного стилю, створюючи новий образ сучасного українця [29].

Отже, трансформація українського одягу – це складний багатовіковий процес, що безпосередньо залежав від ходу історії. Кожна епоха привносила у традиційне вбрання нові форми, значення, сенси, впливала на матеріали, символіку, колористику та функцію одягу. Від княжої доби до сьогодення український одяг еволюціонував від щоденного побутового вбрання до символу національного спротиву, культурної спадкоємності та духовної сили. Саме у традиційному одязі віддзеркалюється глибока історична пам'ять народу, його стійкість, мудрість та здатність до відродження, незважаючи на найскладніші виклики долі.

РОЗДІЛ 3

СТРУКТУРА ТА ЕЛЕМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА

3.1. Чоловічий і жіночий традиційний одяг

Український народний костюм – це цілісна етнокультурна система, яка відображає побут, традиції, естетичні смаки, соціальний статус і світогляд українського народу. Формувався він упродовж століть, зазнаючи впливів різних історичних епох, етнічних груп та природно-кліматичних умов. Він має не тільки практичне, а й символічне значення, адже кожен елемент одягу міг мати сакральну або оберегову функцію.

Костюм українців поділяється на чоловічий та жіночий, причому жіночий є більш складним за структурою і багатим за оздобленням. Обидва типи костюмів мають свої варіанти, зумовлені регіональною специфікою, яка особливо яскраво проявляється в орнаментах, крої, кольоровій гамі та елементах декору. Чоловічий костюм складався з кількох основних елементів: сорочки, штанів, пояса, верхнього одягу, головного убору та взуття. Найважливішим з них була сорочка – не лише як базовий предмет гардероба, але і як елемент духовної культури [38, с.65].

Чоловіча сорочка шилася з домотканого полотна, переважно лляного або конопляного. Вона мала прямий або трохи приталений крій, з вишивкою на комірі, манжетах і передньому розрізі (пазусі). У центральних регіонах України сорочка зазвичай була довгою, її носили навипуск і підперізували. На Гуцульщині та в Карпатах сорочка була коротшою, заправлялася в штани.

Штани могли бути вузькими або широкими (шаровари). Шаровари особливо асоціюються з козацькою добою. Їх шили з товстої тканини або сукна, іноді оздоблювали галунами чи кольоровими стрічками.

Пояс мав не лише утилітарну функцію, але й символічну. Його виготовляли з вовни, вишивали або ткали вручну. Поясувався чоловік так, аби відчувати підтримку спини та захист талії. Існували також декоративні пояси – крайки та пояси-кушаки.

До верхнього чоловічого одягу належали:

- Свитка – довгий суконний верхній одяг з прямими рукавами, що використовувався переважно в міжсезоння.
- Кожух – хутряний одяг на зиму. Кожухи прикрашали аплікаціями, кольоровими шкірами, вишивкою.
- Жупан – святковий одяг з дорогих тканин, іноді мав внутрішнє підбиття.
- Головні убори. Головні убори залежали від пори року:
- Літні – солом'яні брилі або капелюхи.
- Зимові – хутряні шапки (кучми, баранячі шапки) [31].

Найпоширенішим типом взуття були постоли – шкіряні туфлі, які обмотувалися онучами. У пізніші періоди носили чоботи з ялової шкіри або саф'янові.

Жіночий костюм є більш багатошаровим та декоративним, оскільки в ньому поєднуються функціональні й естетичні компоненти. Основні елементи жіночого вбрання – це сорочка, плахта або запаска, верхній одяг, головний убір, взуття та прикраси. Жіноча сорочка, як і чоловіча, була основою вбрання. Вона могла бути довшою, служити і нижнім одягом. Часто оздоблювалася вишивкою по рукавах, подолі, манжетах і пазусі. Орнаментика та кольорова гама мали регіональні особливості. Сорочки могли бути «установковими» – з пришивними вставками на рукавах [35].

Спідничний одяг:

- Плахта – тканинна, клітчаста або орнаментована обгортка навколо стегон. Поширена переважно на Правобережній Україні.

- Запаска – прямокутне полотно, яке підв'язували навколо тіла поверх сорочки. Більш поширена в Галичині та Буковині.

- Дерга, поньова – види традиційних спідниць, особливо характерні для Слобожанщини та Полісся.

- Пояс. Жінки носили тонші пояси-крайки, що підкреслювали талію та служили для підтримки одягу. Вони також мали оберегове значення.

Верхній одяг:

- Кирея, свитка – подібно до чоловічих, шилися з сукна.

- Керсетка – короткий жилет із тканини, часто прикрашений тасьмою, гудзиками, вишивкою.

- Кожушанка – теплий верхній одяг з оздобленням на грудях та рукавах.

- Головні убори. Символізували вік та сімейний статус жінки:

- Дівчата – носили стрічки, вінки з квітів, іноді з бісеру або воскових квітів.

- Заміжні жінки – хустки, намітки, очіпки. Намітка – це довге полотно, яким обгортали голову й шию [6].

Так само як і чоловіки, жінки носили постоли, чоботи. Взуття прикрашалось шитвом або кольоровими нитками. Особливе місце посідали прикраси. Найпоширеніші:

- Намисто – коралі (з натурального або штучного коралу), бурштинові, скляні намиста.

- Дукачі – круглі металеві медальйони на стрічці.

- Серги, каблучки, браслети – виконувалися з металу, скла, бісеру.

Традиційний одяг в Україні має яскраво виражені регіональні особливості, що зумовлені не лише кліматичними умовами, але й історичними подіями, впливами сусідніх народів, локальними художніми традиціями. З-поміж найвиразніших етнографічних регіонів виділяють: Полісся,

Слобожанщину, Наддніпрянщину, Поділля, Волинь, Галичину, Буковину, Закарпаття, Гуцульщину.

Одяг мешканців Полісся вирізняється простотою крою та стриманістю оздоблення. Основним матеріалом був льон. Сорочки довгі, прикрашені скромною вишивкою, переважно червоною або чорною. У жінок поширені поньови, пояси вузькі, ткалі переважно вишивали геометричні орнаменти. На Слобожанщині костюм був яскравішим, із великою кількістю вишивки червоним, чорним і синім кольорами. Чоловіки часто носили шаровари, а жінки – плахти з багатим орнаментом [9].

Один із найбільш канонічних образів українського вбрання був у Наддніпрянщині. Жіночі сорочки – з пишними рукавами, вишитими червоним по білому полотну. Плахта мала характерний клітчастий візерунок. Чоловіки носили довгі сорочки навипуск і жупани. На Поділлі переважали контрастні вишивки – чорні з червоними акцентами, використовувалися пишні геометричні узорі. Сорочки з уставками, з домінуванням червоного, синього та жовтого. Плахти і запаски густо вишивалися.

На Волині сорочки оздоблювали хрестиковою вишивкою, характерною для цього регіону. Поширене носіння крайок, запасок і керсеток з аплікаціями. На Галичині вишивка дрібніша, але багатша за кольорами: домінують жовтий, синій, зелений. Жіночий костюм включає багатошарову структуру – сорочка, керсетка, спідниця, фартух. Намисто обов'язкове, часто – багаторядне [20].

На Буковині був надзвичайно пишний і декоративний костюм, який відчув впливи румунської традиції. Вишивки на весь рукав, яскраві кольори, металеві прикраси у великій кількості. Жіночі хустки кольорові, часто з бахромою. На Закарпатті чітко видно словенські, угорські й словацькі впливи. Жіночі сорочки коротші, головні убори прикрашені стрічками. Чоловіки носили вузькі штани й короткі безрукавки.

Гуцульщина – один із найяскравіших регіонів. Орнаменти тут складні, густі, барвисті. Вишивка охоплює великі ділянки одягу. Кожухи та кептарі (короткі безрукавки) прикрашені кольоровою шкірою, аплікацією, вишивкою.

Унікальними є шкіряні пояси – «череси», прикрашені металевими елементами. Окрему категорію становить обрядовий одяг, який одягався під час визначних подій – весілля, хрестин, похоронів, народних свят, релігійних обрядів.

Весільний одяг – найбільш урочисте вбрання. Наречена одягала сорочку, прикрашену найтоншою вишивкою, плахту або спідницю, кілька рядів коралів або дукачів. Голову прикрашав пишний вінок із живих або воскових квітів, з довгими кольоровими стрічками. Наречений одягав вишиту сорочку, шаровари, пояс, а іноді – жупан або свиту. У деяких регіонах головним убором була «шапка з колосся» [24].

На Різдво, Великдень, Зелені свята вдягали найкращі сорочки, особливо багато вишиті. Прикраси могли мати обрядове значення, слугували оберегами. Для траурних подій носили стриманіші сорочки, без кольорових акцентів. Часто використовувався чорний орнамент. Голову вкривали хустками темних кольорів.

Кольори та орнаменти у вишивці та тканинах мали особливе значення:

- Червоний – життя, енергія, захист від злих сил.
- Чорний – родючість землі, мудрість, іноді – траур.
- Білий – чистота, світло, невинність.
- Синій – вода, небо, спокій.
- Жовтий – сонце, добробут, урожай.

Орнаменти могли бути геометричними, рослинними, тваринними, антропоморфними.

Найпоширеніші символи:

- Дерево життя – зв'язок поколінь.
- Ружа (троянда) – краса, молодість.
- Ромб – плодючість.
- Калина – символ України, дівочої краси, крові.
- Техніки оздоблення та матеріали

Оздоблення одягу було не менш важливим, ніж його конструкція. Основні техніки:

- Вишивка (хрестик, гладь, низинка, ретязь, мережка).
- Аплікація – нашивання кольорових тканин чи шкіри.
- Плетіння – крайки, пояси, декоративні елементи.
- Ткацтво – особливо у виробництві плахт, рушників, килимів [22].

Матеріали: домоткане полотно, льон, конопля, вовна, сукно, шовк, бісер, шкіра.

У ХХІ столітті український народний костюм переживає відродження. Етноодяг набуває популярності не лише під час свят, а й у повсякденному житті у формі вишиванок, етностилізованих аксесуарів, сучасного дизайну на основі традицій. Українські дизайнери використовують мотиви з автентичних строїв у сучасному крої, поєднуючи минуле й сучасність.

Реконструкція старовинного одягу набуває наукового підходу: за архівними матеріалами, світлинами та музейними експонатами відтворюють точні копії строїв для фольклорних колективів, етнофестивалів, освітніх проєктів.

Український народний костюм – це не просто одяг, а глибока система знаків, значень і символів. У ньому закодовано ставлення до світу, духовні цінності, естетика та світогляд предків. Він змінювався, адаптувався, але ніколи не втрачав своєї сутності. Сьогодні, у період національного відродження, інтерес до нього зростає – як до джерела ідентичності, натхнення і гордості за своє коріння.

3.2. Матеріали, техніки виготовлення та орнаментика

Український народний костюм є унікальним феноменом матеріальної та духовної культури, що формувався впродовж століть, акумулюючи в собі традиції, естетичні вподобання, світоглядні уявлення і практичні знання українців. Його структура і складові елементи відображають як етнографічні

особливості регіону, так і соціальний статус, вік, стать, родинний стан власника. Одним з ключових аспектів цього одягу є використання певних матеріалів, технік виготовлення та характерна орнаментика, що стала не лише оздобленням, але й засобом передачі символічної інформації.

У давні часи матеріали для виготовлення одягу виготовлялися переважно в домашніх умовах, і для цього використовували натуральні волокна: коноплі, льон, вовну, а згодом і бавовну. Вирощування і обробка цих матеріалів вимагали значної праці, і саме тому одяг мав не тільки функціональне, а й ритуальне та символічне значення. Льон був одним з основних матеріалів, з якого виготовляли полотно для буденного та святкового вбрання. Його властивості – міцність, гігроскопічність, зносостійкість – робили його незамінним у повсякденному житті [35].

Коноплі, які також активно вирощувалися в українських селах, слугували сировиною для грубіших тканин, що використовувалися, наприклад, для виготовлення робочого одягу. Вовна, отримувана з овець, дозволяла створювати тепліші речі, необхідні в умовах холодного клімату – це свити, козухи, сердаки. Поширеним явищем було домашнє ткацтво, яке здійснювалося жінками і передавалося з покоління в покоління як важливий елемент традиційної культури. Ткацькі верстати були звичним атрибутом селянського побуту. Завдяки майстерності ткачів створювалися тканини різної щільності, кольору та фактури.

Особливе значення мали техніки вишивки, ткання і вибійки. Вишивка слугувала основним засобом декорування і, водночас, носієм символіки. Вона виконувалася вручну шовковими, вовняними або бавовняними нитками і відзначалася великою різноманітністю орнаментів. Вишивальні техніки змінювалися залежно від регіону: хрестик, гладь, мережка, низинка, колодки, ретязь, настилування та інші. Вишивка могла покривати подол сорочки, рукави, комір або манжети.

Основними мотивами орнаментів були геометричні фігури, стилізовані рослинні і тваринні елементи, символи сонця, води, дерева життя. Усі ці

елементи несли сакральне навантаження, оберігали людину від злих сил, нещастя, хвороб. Улюбленими кольорами були червоний – символ життя, енергії, крові; чорний – символ землі, мудрості; білий – символ чистоти і світла. Комбінація кольорів мала велике значення і визначала естетичне сприйняття орнаменту.

З часом до традиційної палітри додавалися інші барви – синій, жовтий, зелений, що символізували небо, врожай, природу. Для фарбування ниток використовували природні барвники – з кори дерев, трав, ягід. Виготовлення прикрас і аксесуарів – намиста, пояси, крайки, хустки – також супроводжувалося вивіреною технікою і знанням певної символіки. Наприклад, пояс мав не лише утилітарну функцію, а й виконував оберігову роль, оскільки вважалося, що замикає тіло і захищає життєву енергію. Намиста з коралів або скла були показником достатку, а також мали магічне значення [28].

Окремо варто згадати про техніки аплікації, плетіння та набивання, які використовувалися у оздобленні верхнього одягу або головних уборів. Кожен елемент українського костюма створювався не випадково – він був результатом поєднання практики, естетики та символізму. Регіональні відмінності диктували свої традиції у доборі тканин, технік і орнаментів. Наприклад, на Полтавщині переважала біла вишивка білим по білому, яка вирізнялася витонченістю і лаконічністю, у той час як у Карпатах переважали барвисті композиції, насичені кольори і щільна вишивка.

У південних регіонах використовували більш легкі тканини, в той час як північні райони вимагали щільного теплого одягу. Таким чином, структура українського народного костюма – це складна система, яка поєднує матеріальні й духовні аспекти життя народу. Вона демонструє високий рівень традиційного ремесла, глибину символіки і вишукану естетичну культуру, яка, попри впливи часу, залишається актуальною і шанованою. Важливою рисою традиційного костюма було те, що він виготовлявся вручну і мав індивідуальний характер. Кожна жінка або майстриня вкладала у створення одягу частинку своєї душі, передаючи не лише вміння, а й свої переживання, надії, побажання. Саме тому

вишиті сорочки, спідниці, фартухи чи рушники мали значення не лише як побутові речі, а як сакральні об'єкти, що зберігали в собі енергію і пам'ять поколінь.

У багатьох регіонах України зберігався звичай виготовлення «приданого» – цілої серії речей, які дівчина починала готувати з юного віку і які свідчили про її працелюбність, майстерність і готовність до подружнього життя. Вишивка на таких речах була особливо ретельно виконана, з точністю і багатством орнаменту. Кожен стібок ніс зміст і мету – захистити, підтримати, прикрасити, благословити [4].

Цікаво, що деякі техніки вишивки були настільки складними, що потребували не лише навичок, а й значної кількості часу. Наприклад, техніка «білим по білому», яка домінувала в центральних регіонах, вимагала тонкої роботи і створювала враження рельєфного мережива. Інші техніки, як-от «низинка» чи «колодочки», формували орнаменти, які здавалися витканими, а не вишитими, завдяки щільності і ритміці стібків.

Традиційні орнаменти, що прикрашали український одяг, не були довільним декоративним елементом. Вони мали глибоку міфологічну основу, походячи з прадавніх вірувань і символіки. Часто можна було зустріти мотиви, які символізували родючість, безперервність життя, оберігали від хвороб чи нещасть. Наприклад, ромбічні форми часто асоціювалися із землею, зораним полем, жіночим началом. Хрест – з поєднанням небесного і земного, чотирма сторонами світу, гармонією. Спіраль, меандр, ламані лінії, зигзаги – усе це символізувало воду, енергію, змію як охоронця знання.

Рослинні мотиви – стилізовані квіти, гілки, ягоди, виноградні лози – уособлювали красу, молодість, розквіт, а також пов'язувалися з образами родючості і безсмертя. Орнаменти могли бути передані не лише вишивкою, але й ткацтвом: особливо у крайках і поясах, які ткали з вовни на дощечках або на верстатах. Ці вироби мали кольорову смугасту структуру і нерідко містили закодовані символи, які зчитувалися лише ініційованими. Крім того, у деяких регіонах існувала техніка вибійки – нанесення орнаменту на тканину за

допомогою дерев'яних штампів, які вмочувалися у фарбу, а потім прикладалися до полотна. Вибійка використовувалась для прикрашання святкового вбрання або побутових тканин.

Варто звернути увагу й на пошив одягу – крої українського костюма, хоча й здавалися простими, мали практичний сенс і певну естетичну логіку. Найбільш уживаною формою була прямокутна конструкція – сорочки, які склалися з прямокутних полотнищ тканини, мали вставки під руками, клини по боках, що дозволяло зберігати цілісність полотна і водночас створювати зручний і функціональний виріб. Такий крій економив матеріал і давав змогу легко замінювати окремі деталі без необхідності перешивати весь виріб. Крім того, прямі лінії були зручні для оздоблення – вишивка гармонійно лягала на шви, коміри, манжети, подоли.

Сорочка, як основний елемент вбрання, слугувала основою як для буденного, так і святкового костюма [12]. У святковому варіанті вона могла доповнюватися поясом, запаскою або плахтою, фартухом, хусткою, верхнім одягом – жупаном, керсеткою, свитою, кожухом. Чоловічий одяг мав свої особливості, але базувався на тих самих принципах – сорочка, штани, пояс, кептар або свита, в залежності від регіону. Жіночий одяг, як правило, був багатший на декор і кольори, відображаючи як естетичну функцію, так і соціальну. Молоді дівчата одягали яскравіші речі, з великою кількістю вишивки, носили квітчасті хустки, стрічки, віночки, тоді як старші жінки тяжіли до стриманих кольорів, лаконічних візерунків.

Головні убори теж мали велике значення. Для жінок незаміжнього стану – це могли бути віночки з живих або штучних квітів, з намистом, бісером і стрічками, що символізували молодість, чистоту і весняну силу [17]. Після шлюбу жінки носили очіпки, намітки або хустки, що вказували на зміну статусу. У чоловіків головний убір міг варіюватися – від повстяних капелюхів до хутряних шапок залежно від пори року. Певні особливості притаманні регіональним стилям – гуцульське кептарство, полтавська вишивка, подільські стримані орнаменти, бойківські вовняні тканини. Кожен з цих стильових

напряmkів розвивався в умовах локального середовища, відображаючи і природні ресурси, і контакти з іншими культурами.

Особливою частиною костюма були прикраси – намиста з коралів, бурштину, скла, срібні дукачі, сережки, персні. У Карпатах популярним був металевий декор – хрестики, ланцюжки, підвіски з латуні або срібла. Прикраси носили не лише як декоративний елемент, а й як оберіг. У давніші часи вважалося, що метал відганяє злі сили, а намисто, особливо червоне, захищає від зурочення. Особливого символізму набували дукачі – великі монети або медальйони на стрічці, які носили на грудях, часто як сімейну реліквію. У чоловічому костюмі прикраси були менш поширені, але присутні у вигляді гудзиків, застібок, металевих пряжок, шабель, ременів.

Весь ансамбль українського народного костюма – це злагоджена композиція, де кожен елемент має своє значення, свою історію і місце. Цей одяг не лише покривав тіло, а й розповідав історії – про родину, громаду, землю, звичаї, вірування. Тканина, з якої виготовлений одяг, часто зберігала запах домівки, дим від печі, сліди праці й молитви [23, с.18].

Усе це надавало одягу особливої, глибокої цінності. І навіть коли на зміну домашньому виробництву прийшла фабрична індустрія, елементи традиційного костюма збереглися – у весільному вбранні, у святкових обрядах, у сценічних костюмах, у колекціях майстрів та дизайнерів. Більше того, сучасна мода дедалі частіше звертається до джерел, запозичуючи орнаменти, форми, техніки, переосмислюючи їх у нових інтерпретаціях.

3.3. Символіка кольорів, візерунків і форм

Символіка кольорів, візерунків і форм у традиційному українському народному костюмі має надзвичайно глибоке коріння, що сягає прадавніх вірувань, міфології, народної філософії й уявлень про світобудову. Кожен елемент оздоблення – будь то колір нитки, орнамент на рукаві чи форма головного убору – несе в собі зміст, що передавався з покоління в покоління

через образи, знаки, ритми. Люди, які створювали цей одяг, не мали потреби в письмі – вони вишивали своє життя, страхи й мрії, надії й обереги, перетворюючи вбрання на своєрідний текст, читати який могли ті, хто володів знанням символів.

Кольори, що застосовувались у вишивці, ткацтві та декорі, обирались не лише за естетичним принципом, а згідно зі значенням, яке приписувалося кожному відтінку. Найпоширенішим і найулюбленішим був червоний колір. Він вважався кольором життя, сонця, вогню, крові – тобто всього, що дає силу, енергію і захист. Вишивка червоним була найпоширенішою, особливо на жіночому одязі, а червоні коралі вважались обов'язковим елементом вбрання дівчини, бо берегли її вроду й молодість.

Наступним за значущістю був чорний – у сучасному сприйнятті він часто асоціюється з жалобою, але в традиційній символіці українців він уособлював родючість землі, стабільність, мудрість, глибину і таємницю. Він часто комбінувався з червоним, створюючи гармонійний дуэт сили й спокою, пристрасті й стриманості. Білий колір – це колір чистоти, світла, небесної сутності. Його зазвичай не вишивали, а залишали як фон, але іноді застосовували білу вишивку по білому – особливо в центральних регіонах, де така техніка асоціювалась із духовною чистотою [28].

Синій і блакитний символізували небо, воду, гармонію, а також зв'язок із предками. Жовтий був уособленням сонця, урожаю, хліба, тепла. Зелений асоціювався з весною, життям, відродженням, природою. Кожен колір мав своє місце і значення, і навіть у вишивках для певних життєвих подій – народження, весілля, похорон – використовували різні поєднання барв.

Що стосується форм, то традиційна українська культура надавала величезного значення геометрії. Орнаменти не були випадковими прикрасами – кожна лінія, фігура, спіраль чи хрестик мала свою семантику. Геометричні мотиви, такі як ромби, квадрати, трикутники, хрести – відображали елементи космогонії: землю, небо, воду, вогонь, світові осі, сторони світу. Ромб з

крапкою всередині був символом засіяного поля, жіночого начала, родючості і зародження нового життя.

Хрест означав гармонію між духовним і матеріальним, баланс між світами. Часто його використовували у вишивці чоловічого одягу, як знак сили, захисту, рівноваги. Зигзаги або ламані лінії означали воду, рух, енергію. Вони часто зображувались на нижніх краях сорочок або на подолах, як елемент очищення і захисту від злих сил. Спіралі символізували нескінченність, циклічність часу, оновлення, а також зв'язок із предками, із минулим і майбутнім. Особливу увагу приділяли рослинним мотивам: виноградні лози, дубові листки, квіти, бутони.

Виноград асоціювався з родинним щастям, дуб – з силою і мужністю, мак – з пам'яттю і захистом, калина – з жіночністю, ніжністю і материнством. Калина була майже обов'язковим мотивом у дівочих вишивках, бо символізувала кров, продовження роду, а також зв'язок з Батьківщиною. Усе це робило кожен вишивку унікальним кодом, символічним листом до світу – або до себе самої, або до рідних, або до небес. Навіть розташування орнаменту мало значення.

Вишивка на плечах захищала душу, на грудях – серце, на подолі – охороняла від злих сил, що могли піднятися з землі. Не випадково найщільніше вишивались комірці та манжети – це ті ділянки, через які, за уявленнями наших пращурів, найлегше проникає недобра енергія. Тому саме ці місця вкривали найбільш потужними обереговими візерунками [28].

Символіка форм проявлялася і в загальній композиції костюма. Наприклад, пояс, який обмотувався кілька разів навколо тіла, символізував замикання життєвої енергії, захист від її витоків. Плахта з вертикальними і горизонтальними смугами візуально нагадувала структуру світу – віссю була людина, яка її носила. Хустка чи очіпок, що вкривали голову заміжньої жінки, мали символіку замкнутості, охоронності жіночої сили. Навіть спосіб носіння певних речей міг мати значення – наприклад, як пов'язана хустка: вузлом під підборіддям чи на потилиці – все це вказувало на вік, соціальний статус, навіть

настрій жінки. Ці символи читалися легко всередині громади, адже були частиною культурного коду.

Традиція також диктувала обмеження й правила – наприклад, дівчина не могла носити чорного, бо це вважалося проявом скорботи або старості, а жінка, що овдовіла, не мала права носити червоного, щоб не кликати зайвої пристрасті в життя. Вбрання створювалося з урахуванням цих нюансів, і часто навіть без слів можна було дізнатись, хто перед тобою – дівчина, молода наречена, мати кількох дітей чи вдова. Через колір, форму і візерунок вишивка говорила сама за себе.

Сучасна інтерпретація цих символів часто зберігає їхнє початкове значення, хоча деякі смисли поступово забуваються або переосмислюються. Проте навіть у сучасних вишиванках, створених дизайнерами чи народними майстринями, залишається дух тієї глибини, яка була властива нашим пращурам. Люди повертаються до витоків, шукають і розпізнають знаки, вивчають мову кольору і лінії, щоб знову відчувати зв'язок із землею, родом, з самими собою. І хоча сьогодні вишивка стала і модним явищем, і частиною національного стилю, її символіка продовжує жити – у червоних нитках, у ромбах і спіралях, у витончених переплетеннях кольорів, які мовчки, але впевнено розповідають історію України.

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО КОСТЮМА

4.1. Музеї, етнографічні колекції та виставки

У сучасних умовах стрімкої глобалізації, цифровізації та зміни культурних парадигм збереження українського традиційного костюма постає не лише як завдання істориків чи етнографів, а як питання культурної ідентичності, національної самосвідомості і навіть державної безпеки в широкому сенсі. Одним із ключових інструментів, що забезпечують цілісність цього процесу, виступають музеї, етнографічні колекції та спеціалізовані виставки. Вони не просто зберігають старовинний одяг як артефакт – вони надають йому нове життя, простір для діалогу між минулим і теперішнім, між ремісничим мистецтвом і сучасним глядачем.

Одним із найбільших і найвпливовіших центрів збереження традиційного костюма є Національний музей українського народного декоративного мистецтва в Києві, де зібрано унікальні експонати вишиванок, плахт, свит, кептарів, головних уборів і прикрас з усіх регіонів України. Кожна річ у цій колекції має паспорт, власну історію і походження.

Багато експонатів зібрані ще в XIX столітті під час етнографічних експедицій, або передані від родин, що берегли ці предмети як святині. Вражає також те, як музеї сьогодні змінюють формат подачі – інтерактивні стенди, цифрові реконструкції, відеоінсталяції, аудіогіди українською, англійською чи французькою мовами, екскурсії для дітей – усе це перетворює експозицію з ряду речей за склом на живу історію [26].

Окремо слід відзначити Музей Івана Гончара в Києві, що став справжнім осередком автентичної культури. Там не лише зібрано численні зразки

народного костюма, але й регулярно проводяться фольклорні вечори, майстер-класи з вишивки, ткацтва, лекції з історії одягу та його символіки. Це не просто музей – це місце, де відбувається передача знання від покоління до покоління у дії, через практику, через дотик до матеріалу, голос, рух.

Не менш значущими є регіональні музеї – наприклад, Закарпатський обласний музей народної архітектури та побуту, де можна побачити традиційний костюм бойків, гуцулів, лемків. Або Львівський етнографічний музей, в якому зберігаються розкішні зразки міського і селянського одягу з Галичини, зокрема надзвичайно вишукані керсетки, фартухи, сорочки з мереживом і золотим шитвом. У Полтавському краєзнавчому музеї виставлено колекцію білої вишивки, яка є гордістю регіону. Ці установи відіграють важливу роль у збереженні локальної ідентичності, у демонстрації того, як загальноукраїнський костюм набуває регіональних відтінків.

Не можна не згадати і про численні виставки, які відбуваються в Україні й за її межами. Особливо активним стало представлення українського традиційного костюма на міжнародних аренах – у музеях Варшави, Парижа, Нью-Йорка, Торонто. Такі виставки сприяють формуванню позитивного іміджу України у світі, демонструють глибину та витонченість народного мистецтва, його унікальність на тлі інших культур [36].

Часто ці проєкти реалізуються у співпраці з діаспорою, яка протягом багатьох десятиліть зберігала костюми, передавала їх у родині, і тепер активно повертає їх у культурне поле завдяки архівам, фотоматеріалам, листам і навіть аудіозаписам. У рамках таких виставок не лише показують одяг, а й організовують перформанси, модні покази, театралізовані дійства, де актори або моделі демонструють не лише вбрання, але й цілі фрагменти побуту, обрядів, пісенної або танцювальної традиції.

Значну роль у збереженні автентики відіграють також приватні колекціонери та ентузіасти, які власними зусиллями, без підтримки держави, збирають унікальні зразки вишивок, тканин, аксесуарів. Вони створюють домашні музеї, відкриті фонди, електронні каталоги, діляться своїми

дослідженнями в соцмережах, що сприяє популяризації традиційної культури серед молоді.

Такі ініціативи, як: «Спадок», «Шляхетна Україна», «Ukrainian Embroidery» стали віртуальними майданчиками, де тисячі людей з різних куточків світу можуть вивчати орнаменти, крої, регіональні стилі. Онлайн-виставки, 3D-моделі, інтерактивні карти поширення костюма дозволяють сучасній людині, яка живе у великому місті або навіть за кордоном, доторкнутися до традиції, відчутти її наближеність і живість. В епоху цифрових технологій музеї також оцифровують свої фонди, викладають архівні матеріали у вільний доступ, створюють мобільні застосунки, за допомогою яких можна «приміряти» старовинний костюм або дізнатися більше про його символіку.

Таким чином, музеї, колекції та виставки не є лише формальним місцем збереження – вони стають платформою для осмислення себе в історії, для діалогу між поколіннями, для натхнення і дії. Через них ми не просто зберігаємо тканину, нитку, голку – ми зберігаємо себе як народ, як спадкоємців унікальної цивілізації, яка уміла шити одяг із символів, кольорів і тиші.

4.2. Відродження традицій у сучасній моді та дизайні

У новітній історії України, особливо після здобуття незалежності, спостерігається стійке прагнення до повернення національної ідентичності, і однією з найяскравіших форм цього повернення стало відродження традиційного українського костюма у сучасному дизайні та моді. Те, що ще кілька десятиліть тому вважалося виключно сценічним або музейним експонатом, поступово трансформувалося в повноцінний елемент повсякденного та святкового життя сучасних українців.

Вишиванки знову почали носити не лише на свята, а й у будні – на роботу, на навчання, на побачення чи прогулянки містом. Вони втратили свою виняткову обрядовість, але набули нової сили як символ свідомого вибору, національної гідності та культурної пам'яті. Цей процес не був випадковим –

його підживлювали митці, модельєри, історики, етнографи, культурні менеджери й звичайні громадяни, які бачили у традиційному костюмі не щось архаїчне, а джерело натхнення і сили [40].

Особливої популярності український одяг набув у періоди суспільних підйомів – під час Помаранчевої революції, Революції Гідності, а також у контексті російсько-української війни, коли потреба у видимій самоідентифікації стала надзвичайно актуальною. Сучасні українські дизайнери активно звертаються до традиційного костюма як до невичерпного джерела форм, орнаментів, кольорових рішень і технологій. Відомі бренди та митці, такі як: Оксана Караванська, Віта Кін, Юлія Магдич, Олена Буреніна та інші, створюють колекції, які поєднують елементи традиційного строю із сучасним кроєм, тканинами, силуетами.

Вишивка, яка ще донедавна асоціювалася переважно зі сільським побутом або святковим вбранням, тепер з'являється на подіумах у Парижі, Мілані, Нью-Йорку. Ці речі носять світові знаменитості, демонструючи, що українська культура є актуальною, стильною, унікальною. При цьому більшість дизайнерів не просто використовують орнаменти, а досліджують їхнє походження, значення, співвідносять із регіональними особливостями. Це важливо, бо дозволяє зберігати глибокий зміст традицій, не перетворюючи їх на поверхневу декорацію. Навіть якщо змінюються силуети чи тканини, суть – дух вишивки, форма мислення – залишається українською [34, с.18].

Цей процес охоплює не лише елітарну моду, а й масове виробництво. Бренди одягу, взуття та аксесуарів використовують елементи українського декору в колекціях для широкого загалу. З'являються сорочки з етномотивами, футболки з вишитими вставками, сукні, пальта, сумки, прикраси, які апелюють до народного стилю, але водночас є сучасними і функціональними. Навіть спортивний одяг або одяг для дому іноді декорується елементами традиційної символіки. У дизайні інтер'єрів також зростає інтерес до етнічних елементів – вишиті подушки, рушники, серветки, текстиль із геометричними орнаментами

прикрашають оселі й публічні простори. Це не лише данина традиції, а й глибоке відчуття зв'язку з минулим, що трансформується в сучасність.

Окрему роль у цьому відродженні відіграє українська діаспора. Українці за кордоном зберігали свої костюми, передавали їх у спадок, створювали ансамблі, гуртки, музеї. Саме в середовищі діаспори у XX столітті зберіглися багато унікальних форм строїв, які в радянській Україні були знищені або витіснені. Тепер ці напрацювання повертаються на Батьківщину – у формі книжок, виставок, спільних проєктів, фестивалів [12].

Важливу роль у цьому процесі відіграють волонтери, благодійні організації, культурні інституції, що підтримують дослідження і реконструкції традиційних строїв. Молодь із захопленням бере участь у майстер-класах з вишивки, ткацтва, пошиття автентичного одягу. У селах відроджуються старі ремесла, з'являються нові майстерні, де виготовляють речі ручної роботи – сорочки, плахти, крайки, капелюхи, прикраси.

Ще одним виявом сучасного осмислення традиції стало зростання популярності «дня вишиванки», який перетворився на всеукраїнське і навіть міжнародне свято. У цей день мільйони людей одягають вишиванки на роботу, у школи, університети, на вулиці міст. Це свято стало символом єдності, культурної неперервності і гордості за своє коріння. Популяризація костюма активно підтримується медіа, блогерами, інфлюенсерами, які демонструють, як гармонійно можна вписати вишивку чи етноелементи в сучасний гардероб. З'являються інтерактивні виставки, мобільні додатки з віртуальним примірюванням строїв, освітні курси, які навчають не лише техніці, а й філософії традиційного одягу [61, с.41].

Таке відродження – не просто мода. Це глибокий культурний процес, в якому костюм стає засобом особистої ідентифікації, жестом поваги до предків, відповіддю на виклики часу. Українці знову дивляться у дзеркало власної культури – і бачать там не щось застаріле, а живе, сучасне, стильне. Відродження традицій у моді та дизайні свідчить про те, що національна культура не є музейним експонатом. Вона дихає, трансформується, оживає в

нових формах – і водночас зберігає своє коріння. Саме в цьому полягає справжня сила традиції: бути актуальною в кожному часі.

4.3. Державні та громадські ініціативи щодо збереження костюмної спадщини

У сучасному українському суспільстві зростає усвідомлення цінності національної культурної спадщини, зокрема традиційного костюма як одного з найяскравіших і найвизначніших її проявів. У цьому контексті держава та громадськість дедалі активніше долучаються до справи збереження, вивчення та популяризації автентичного вбрання, розуміючи, що народний костюм – це не лише предмет історії чи етнографії, а жива складова ідентичності, символ стійкості, неперервності традиції і зв'язку поколінь.

Державна політика у сфері охорони нематеріальної культурної спадщини передбачає підтримку музеїв, етнографічних центрів, архівів, які збирають, зберігають, реставрують і демонструють зразки традиційного одягу. Серед найвідоміших осередків такої діяльності – Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара», Музей народної архітектури та побуту України в Пирогові, обласні краєзнавчі музеї, численні регіональні етнографічні колекції. Ці інституції не лише виставляють експонати, але й організовують лекції, майстер-класи, публічні дискусії, присвячені тематиці костюма, а також підтримують дослідників, які працюють із джерелами – старими фотографіями, розповідями очевидців, артефактами з сіл та хуторів [16].

Крім того, останні роки відзначаються активною участю громадських ініціатив у збереженні традиційного костюма. Волонтерські проєкти, культурно-просвітницькі організації, локальні етногрупи збирають старовинні речі, фіксують знання про локальні особливості вбрання, відновлюють технології ткацтва, вишивки, крою. Часто ці процеси набувають форми «від народу для народу» – наприклад, коли селяни передають знайдені у скринях

сорочки на реставрацію до фондів, або молоді люди навчаються стародавнім технікам не заради комерції, а задля збереження родинної чи регіональної спадщини.

Такі проєкти, як: «Спадок», «Український одяг», «Жива традиція», «Етнодім» не лише документують й досліджують традиційне вбрання, а й створюють сучасний культурний простір, у якому це вбрання має своє місце – не як музейний експонат, а як елемент щоденного життя. Особливе значення мають ініціативи, спрямовані на популяризацію автентичного костюма серед молоді – через фестивалі, освітні програми, художні фотосесії, інтерактивні події, як-от День вишиванки, що з кожним роком набуває дедалі більшого значення і масштабу, стаючи своєрідним національним святом самовираження.

Окремо варто згадати й про те, що у післяреволюційний та воєнний періоди значення національного костюма суттєво зросло – як символу єдності, спротиву, культурної сили. Люди в Україні й за її межами дедалі частіше одягають вишиванки на державні свята, у дні скорботи, у моменти радості, тим самим утворюючи зв'язок між минулим і сьогоденням. Український традиційний костюм стає своєрідною мовою без слів, яка розповідає про гідність, стійкість, красу та силу народу.

Державна підтримка цьому процесу проявляється також у фінансуванні проєктів через Український культурний фонд, Міністерство культури та інформаційної політики, через грантову допомогу на наукові дослідження, експедиції, публікації, а також через інтеграцію тематики традиційного вбрання в навчальні програми середньої та вищої освіти [16].

Усе це сприяє не лише збереженню костюма як речі, а й передачі знань про нього – про техніки виготовлення, символіку, особливості регіонів. Водночас з'являється новий напрям – реконструкція, коли майстри намагаються максимально точно відтворити зразки вбрання, використовуючи автентичні матеріали, технології, колористику, крої. Це не просто копії – це занурення у світогляд минулого через форму і деталі, крізь які проступає дух народу. Таким чином, традиційний костюм, хоч і виник у глибокій давнині,

продовжує своє життя сьогодні – у музеях і на подіумах, на вулицях міст і на сторінках книг, у родинних реліквіях і нових творіннях, що поєднують традицію і сучасність.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можемо зробити ряд висновків.

1. У ході дослідження було встановлено, що нематеріальна культурна спадщина (НКС) є сукупністю традицій, знань, навичок, обрядів та проявів культури, які передаються з покоління в покоління і мають цінність для збереження ідентичності народу. Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2003 року та національного законодавства України, НКС охоплює, зокрема, традиційні ремесла, усні традиції, ритуали, звичаї, а також пов'язані з ними знання і форми самовираження. Основними критеріями визнання об'єкта як елементу НКС є його живе функціонування в культурі громади, значущість для самоідентифікації та наявність механізмів міжпоколінної передачі.

Україна, як держава-учасниця Конвенції, інтегрувала ці підходи у свою культурну політику, що дало змогу системно включати традиційні практики, зокрема костюм, до переліків НКС. Усвідомлення важливості НКС не лише як культурного явища, а й як інструмента збереження духовної єдності народу, стимулює розробку програм з її охорони, освіти та популяризації. Це формує підґрунтя для стійкого розвитку традицій, зокрема народного костюма, в сучасному культурному просторі.

2. Український традиційний костюм – це не просто елемент одягу, а складна культурна система, яка виконує символічні, соціальні та естетичні функції. Символічно він виступає носієм уявлень про світ, моральні цінності, міфологію та обрядовість. Через кольори, орнаменти, крій і деталі у костюмі втілюються уявлення про захист, родючість, кохання, мудрість, зв'язок із природою й предками. Функціонально костюм структурував життя людини, позначаючи її вік, соціальний статус, сімейний стан та регіональну приналежність.

З художнього боку, костюм є яскравим проявом народної естетики, майстерності та креативності. Він поєднує різні техніки: ткацтво, вишивку, фарбування, обробку текстилю – і демонструє багатство локальних варіацій. Український народ через костюм висловлював своє бачення краси, гармонії і порядку в світі, і саме в цьому проявляється його культурна унікальність. Як елемент НКС, український костюм має усі ознаки живої традиції, яка здатна розвиватися і відповідати на виклики часу, зберігаючи при цьому свою автентичність.

3. Народний одяг в Україні пройшов тривалий історичний шлях – від праслов'янських форм до етнографічно розмаїтих костюмів XIX–XX ст., адаптованих під особливості конкретного регіону. Його еволюція була зумовлена низкою факторів: природно-кліматичними умовами, розвитком ремесел, економічними і суспільними змінами, впливом релігії та зовнішніх культурних контактів. Зміни в крої, матеріалах і стилях також відбувалися під тиском політичних обставин – зокрема, у періоди імперського або радянського режимів, коли автентичність костюма часто витіснялась уніфікацією.

Водночас, попри ці трансформації, костюм зберіг основні архетипічні риси – символізм, обрядовість, декоративність. Народ пристосовував одяг до нових умов, але не втрачав духовного змісту, що в ньому закладений. Історичний розвиток традиційного костюма – це приклад культурної стійкості, вміння поєднувати функціональність з художністю, адаптацію до змін без втрати ідентичності.

4. Регіональні відмінності у традиційному костюмі – це не лише візуальна різниця в кольорах чи орнаментах, а глибоке відображення способу життя, вірувань та природних умов окремих етнографічних зон України. Від Полісся до Карпат, від Слобожанщини до Поділля – кожен регіон створив свій неповторний образ одягу, що виконував роль маркера локальної ідентичності. Так, гуцульський костюм вирізняється барвистістю, багатством оздоблення й складністю вишивки, а костюм південних районів – лаконічністю форм і світлими тонами.

Ці відмінності зумовлені не лише географією, а й історичним розвитком, впливом інших культур, доступом до матеріалів та локальними стилістичними вподобаннями. Дослідження регіональних варіацій дозволяє побачити всю палітру культурного багатства України та зрозуміти, як у межах єдиного етносу зберігалася й розвивалася різноманітність. Кожен регіональний костюм є не лише естетичним витвором, а й глибоким культурним кодом, що заслуговує на збереження і дослідження.

5. Техніки виготовлення українського костюма охоплюють широкий спектр традиційних ремесел: від ручного ткацтва і вибійки до різних видів вишивки та пошиття. Усі вони відзначаються високою майстерністю і функціональним підходом до матеріалів. Орнаментака несе сакральне і практичне значення: вона служить як оберег, як засіб ідентифікації, а також як носій естетичних норм спільноти. Вона часто організовується у символічні композиції з геометричних, рослинних або тваринних мотивів, кожен з яких має власну семантику.

Кольорова гама костюма також не була випадковою: червоний означав життя і любов, чорний – родючість і глибину, білий – чистоту, зелений – відродження, а синій – зв'язок з небом. Форма костюма – від крою сорочки до фасону головного убору – втілювала народні уявлення про порядок, цілісність і захист. Усе це свідчить про те, що український костюм – це цілісний символічний універсум, де кожна деталь має глибокий зміст, а сам процес створення одягу є актом культурного творення.

6. У сучасному суспільстві український традиційний костюм активно повертається в публічний простір – у формі етностилу, елементів масової моди, музейної експозиції, освітніх проєктів та культурних ініціатив. Його носять на свята, вшановують у мистецтві, вивчають у школах і наукових установах. Такі форми популяризації роблять костюм актуальним, особливо серед молоді, яка через нього віднаходить своє коріння і проявляє патріотизм.

Цей процес сприяє переосмисленню традиції – не як чогось архаїчного, а як живого джерела натхнення. Костюм перетворюється на засіб

міжкультурного діалогу, інструмент творчості та національної репрезентації. Сучасне використання традиційного одягу також дає змогу зберігати локальні особливості, продовжуючи лінію безперервного розвитку української культурної ідентичності.

7. Державні інституції відіграють важливу роль у створенні умов для збереження костюмної спадщини – через фінансування музеїв, підтримку наукових досліджень, розвиток культурної освіти. Програми Міністерства культури, діяльність Українського культурного фонду, внесення елементів одягу до Національного переліку НКС – усе це сприяє інституціалізації культурної пам'яті. Публічна політика щодо традиційного костюма не лише констатує його цінність, а й забезпечує його доступність для громадськості.

Громадські ініціативи, своєю чергою, часто виконують роль «живих» агентів змін – вони організовують експедиції, реставрацію старовинного одягу, популяризують вбрання через соцмережі, фестивалі, виставки. Саме завдяки синергії між державою і громадою традиційний костюм стає не просто спадщиною минулого, а частиною сучасної культури, відкритою до взаємодії, інтерпретацій і нових форм життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бович-Углер Л. Народний традиційний стрій як об'єкт дослідження та джерело творчості в дизайні. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/33/114-122_Vovych_Uhliar.pdf.
2. Босик З. Нематеріальна культурна спадщина України в контексті суспільного розвитку та культурної політики держави. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2015. № 2. С. 35–39.
3. Браво О. Магія українського вбрання. Однокласник. 2022. № 3. С. 26-28.
4. Брайчевська О.А. Одяг. Історія української культури. У 5-ти томах. Т. 1. Київ: Наукова думка. 2001. С. 977-989.
5. Варивончик А.В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.): навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2013. 108 с.
6. Васіна З. Українське народне вбрання. Київ: Мистецтво. 2020. 72 с.
7. Васіна З.О. Український літопис вбрання. Том 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е. Київ: Мистецтво. 2003. 448 с.
8. Васіна З.О. Український літопис вбрання. Том 2. XIII – поч. XX ст. Київ: Мистецтво. 2006. 407 с.
9. Воропай О. Український національний одяг. Чумацький шлях. 2017. № 2. С. 21-23.
10. Гаврилюк А. Атрактивні ресурси нематеріальної культурної спадщини: українські реалії. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Український центр культурних досліджень. 2016. С. 41–47.
11. Губаш С. Вишуканий символ України. Пенсійний кур'єр. 2016. 26 серп. С. 12.

12. Данилець О. Народне завжди модне: У Полтаві презентували календар із зображеннями жінок у традиційному вбранні. Урядовий кур'єр. 2022. 9 лют. (№ 26). С. 12.

13. Дем'ян В. Нематеріальна культурна спадщина як поле міждисциплінарної взаємодії. Міжнародний огляд. Культурологічна думка. 2018. URL: <https://www.culturology.academy/nematerialna-kulturna-spadshhina-yak-pole-mizhdisciplinarnoi-vzaiemodii-mizhnarodnij-oglyad.html/>

14. Дмитренко А., Боровицька Т. Конструктивні особливості жіночих сорочок зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинське Полісся та Маневиччина в європейській та українській історії: наук. зб. Вип. 38. Луцьк. 2011. С. 345–348.

15. Елементи нематеріальної культурної спадщини України / І. Френкель, О. Іщенко; наук. ред.: В. Телеуця, Л. Снігирьова та ін.; Укр. центр культур. дослідж. Вінниця: Твори. 2018. 145 с.

16. Спіфанов О.В. Конституційно-правові засади охорони культурної спадщини: проблеми теорії та практики: дис. канд. юрид. наук 12.00.02; Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків. 2018. 193 с.

17. Іванова С.М. Український народний костюм: історія, значення, традиції. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/ukrainskyi-narodnyi-kostium-istoriia-znachennia-tradytsii-88139.html>.

18. Косміна О. Соціальна символіка українського традиційного вбрання Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. Вип. 22. Київ: Унісерв. 2007. С. 12–16.

19. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців. Т. 2: Полісся. Карпати. Київ: Балтія-Друк. 2009. 160 с.

20. Кучинко М., Охріменко Г., Савицький В. Культура Волині та Волинського Полісся Княжої доби. Луцьк: Волинська обласна друкарня. 2008. 327 с.

21. Литовченко В., Дем'ян В. Нематеріальна культурна спадщина як найголовніший інструмент збереження української нації: монографія. Київ: Артіль. 2023. 180 с.
22. Лукашенко Т. Українські обереги своїми руками. Харків: Віват. 2015. 224 с.
23. Миронов В. Розвиток українського національного костюма за радянського часу. Народна творчість та етнографія. 1972. № 2. С. 18 – 28.
24. Національний одяг українців: історія, традиції, символіка. URL: <https://28.te.ua/ukrajina-i-mi/138-nacionalnij-odjag-ukrajinciv-istorija-tradiciji-simvolika.html>.
25. Національний стиль в одязі як вираз національної самосвідомості. URL: <http://www.ridnamoda.com.ua/?p=598>
26. Нематеріальна культурна спадщина України. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245154362&cat_id=245154164
27. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ: Либідь. 1996. 176 с.
28. Ніколаєва Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс. Київ: Дніпро. 2005. 320 с.
29. Олійник М. Тематика війни в сучасній одяговій культурі українців. Народна творчість та етнологія. 2023. № 3. С. 16-25.
30. Панченко О. Костюм як історичне явище та джерело творчості. URL: <https://msu.edu.ua/novini/kostyum-yak-istorichne-yavishhe-ta-dzherelo-tvorchosti/>
31. Пономар Л. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX – середини XX століть. Київ: Бізнесполіграф. 2015. 268 с.
32. Пономар Л. Особливості західно-поліського народного вбрання та його назв. Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. Вип. 4. Київ : Унісерв. 2000. С. 117–120.

33. Семенюк С. Народні традиції та звичаї як складова національної самобутності: педагогічний аспект. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 грудня 2020 р.). Івано-Франківськ: «НАІР». 2020. С. 196–200.
34. Символіка назв одягу українців: Україна в символах. Шкільний світ. 2019. № 16. С. 16-20.
35. Стельмахук Г.Г. Українське народне вбрання. Львів: Література та мистецтво. 2019. 256 с.
36. Терес Н. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід. Етнічна історія народів Європи. 2011. Вип. 36. С. 58–63.
37. Титаренко В. Український народний костюм як важливе історичне явище. Українська професійна освіта. 2024. №16. С. 153–158.
38. Українець А. М. Традиційний одяг Рівненщини. У 2-х книгах. Книга 1. Рівне: У харватері істин. 2019. 208 с.
39. Українське національне вбрання: розділ 17. Українське народознавство: навч. посіб. / М. С. Глушко, Т. О. Гонтар та ін.; за заг. ред.: С. П. Павлюк, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчів. Львів: Фенікс. 1994. С. 489-546.
40. Український національний одяг: від історії до сучасності. URL: <https://vzhe-vzhe.com/blog/ukrainian-national-clothes/>